

СОЦІАЛЬНИЙ ПРОЕКТ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ІНІЦІАТИВНОСТІ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

У статті проаналізовано соціальний проект, як один з ефективних засобів формування ініціативності учнівської молоді. Визначено сутність понять «ініціативність» та «соціальний проект». Подано класифікацію видів ініціативності. Визначено передумови учнівських соціальних проектів, наведено класифікацію та об'єкти соціальних проектів, етапи управління проектом (ініціювання, планування, виконання, моніторинг та контроль, завершення).

Ключові слова: ініціативність, ініціативність учнівської молоді, соціальний проект, учнівський соціальний проект.

Динамічність розвитку соціальних процесів, потреби використання потенціалу учнівської молоді у розбудові громадянського демократичного суспільства, необхідність формування громадянина нової формації, розвитку просоціальної активності учнівської молоді і підтримки її добродійних справ, зокрема тих, що спрямовані на розв'язання актуальних соціально-педагогічних проблем громади, спонукало нас до розгляду соціального проектування, як одного із можливих шляхів формування та розвитку ініціативності учнівської молоді.

Підвищення активності та ініціативності учнівської молоді шляхом залучення до реалізації благодійних соціальних проектів, прояв соціальної ініціативності у позанавчальній діяльності містить потенціал духовного збагачення дозвілля і досвіду, вияву лідерських якостей та організаторських умінь, навичок взаємодії, збільшення задоволеності життям; сприяє вирішуванню певних проблем як самих учнів, так і громади загалом.

Підтримка і мотивування учнівської молоді до вияву ініціативності у соціальних проектах, соціально-ціннісній та корисній діяльності є важливим напрямом виховної роботи, одне з головних завдань сучасного суспільства та держави. Адже ініціативна особистість виявляє сильне, стале прагнення впливати на соціальні процеси та брати участь у суспільних справах, намагання змінити, перетворити або, навпаки, зберегти, зміцнити існуючий соціальний лад, його форми та елементи.

Необхідність розвитку ініціативності учнівської молоді у добродійних соціальних проектах обумовлена об'єктивними суперечностями між:

- необхідністю розвитку просоціальної ініціативності учнівської молоді та реальним станом ініціативності, існуванням деструктивних, негативних і дестабілізуючих факторів її прояву;

- потребами учнівської молоді у вияві ініціативності та різновекторністю таких можливостей у сучасних соціокультурних умовах розвитку суспільства, в тому числі асоціального і неконструктивного характеру;
- наявністю соціальних проблем у громаді й низьким рівнем включення учнівської молоді у процес їх розв'язання, зокрема через участь у добровільних соціальних проектах.

Спрямування ініціативності учнівської молоді на прояв добровільних соціальних проектів може сприяти не лише на користь особистості учня, але й громади загалом, оскільки у такому процесі відбувається поєднання власних інтересів з інтересами громади, виявляється творче, активне ставлення до навколишнього світу, прагнення до самовдосконалення та саморозвитку.

Проблема формування ініціативності розглядалася в працях А. Сороки, О. Трошкіна, С. Щавля, С. Леснікової, С. Тетерського, О. Мальцевої, М. Костіна, Л. Пашкіної та інших, соціальне проектування вивчали З. Лук'янова, В. Луков, С. Леснікова та інші. До сьогодні проблема формування ініціативності учнівської молоді у добровільних соціальних проектах не була предметом дослідження українських учених. Зважаючи на це, у науковій літературі дотепер не вироблено єдиного підходу в розумінні терміна «ініціативність». Більшість робіт у цьому контексті є конкретно-науковими дослідженнями, в яких ініціативність особистості розглядається у вузькому аспекті або в рамках якоїсь конкретної діяльності. Наявність різних трактувань цього поняття свідчить не лише про його багатогранність і певну складність, а й про те, що до цього часу залишається нерозробленим цілісний і усталений погляд на ініціативність учнівської молоді та можливі засоби її формування.

Тому основне завдання статті — розкрити соціальне проектування, як один із ефективних засобів формування та розвитку ініціативності учнівської молоді.

Аналіз наукової літератури показує, що розуміння ініціативності як якості особистості має чимало спірних питань. Найчастіше ініціативність визначається вченими як здатність висловлювати прогресивні, творчі ідеї в процесі активної діяльності, як міра активної участі у ній, здатність до оригінальних способів дії, винахідливість тощо. Ініціативність розглядається як моральна якість особистості, сукупність її зусиль та дій, спрямованих на втілення новаторських пропозицій, на задоволення інтересів та потреб, що є основою зародження ініціативності.

Зупинимось на деяких позиціях щодо визначення та трактування ініціативності.

Дослідниця Л. Пашкіна розглядає ініціативність так: сформоване у колективі вміння до самостійних, цілеспрямованих, активних по-

етапних соціально значущих дій, що ґрунтуються на соціальних та моральних цінностях, на усвідомленій та відповідальній поведінці й діяльності. Специфіка ініціативності — в її орієнтації на ціль, яка виявляється в самостійній постановці мети та в самостійній організації діяльності, яка спрямована на досягнення цієї мети [7, с. 40].

У моральному сенсі ініціативність характеризується тим, що людина бере на себе більшу міру відповідальності, ніж цього потребує просте дотримання суспільних норм.

Як зазначає С. Щавель, ініціативність як соціальна якість суб'єкта становить собою критичне і, разом із тим, конструктивно-перетворювальне ставлення до навколишнього світу, до самого себе й своєї діяльності. Антиподами її виступають інертність, байдужість, консерватизм, у науці — догматизм і схоластика. Слід розрізняти спотворені форми ініціативності, такі як показуха, авантюризм, прожектерство, які виступають у вигляді «починань», нових підходів, але по суті спрямовані не на поліпшення справи, а на привернення уваги, здобуття користі [10, с. 15].

Загалом, аналізуючи літературні джерела, ми визначили, що поняття «ініціативність» часто ототожнюється з поняттям «ініціатива» та визначається вченими з декількох позицій:

- 1) як інтелектуальна властивість особистості;
- 2) як показник вищої форми активності;
- 3) як характеристика вольових якостей;
- 4) як інтегрована якість особистості;
- 5) як показник самостійності.

На нашу думку, усі зазначені підходи значною мірою впливають на формування та розвиток ініціативності. Але важко розглядати ініціативність з позиції лише однієї домінуючої характеристики, тому ми погоджуємося з тим, що ініціативність, як якість особистості, є результатом розвитку багатьох особистісних сфер.

Підкреслимо, що ініціативність, як якість особистості, є надзвичайно важливою не лише в навчальній, а й у позанавчальній діяльності. Ініціативність особистості є одним із факторів особистісного розвитку та самовдосконалення особистості, можливістю її самовизначення та самоусвідомлення.

На нашу думку, особистий почин, вияв ініціативи за власним бажанням — одна із ключових характеристик цього поняття. Але формувати ініціативність можливо й поступово, спочатку з допомогою, непомітним спонуканням до її вияву. Адже учні можуть не відразу розпізнати власне прагнення та бажання виявляти ініціативність, а часто й проявляти цю потребу в негативних вчинках.

У дослідженні М. Говорова наведено класифікацію видів ініціативності:

- за спрямованістю, суспільною значимістю ініціативності: позитивна, негативна;

- за родом прояву: індивідуальна, колективна (народжується в колективній діяльності);
- за ступенем самостійності: цілком самостійна ініціативність; ініціативність, здатна виявлятися лише тоді, коли її підтримують інші;
- за ступенем творчості: репродуктивна, творча;
- за мотивацією: егоїстична; та, що розвивається під впливом суспільних мотивів;
- за продуктивністю ініціативних дій: правильна ініціативна дія; поспішна, помилкова, хоча вирізняється креативністю й оригінальністю;
- за стійкістю: короткочасні й тривалі дії [2].

Спираючись на класифікацію видів ініціативності, можна визначити ті форми діяльності, в яких можливий розвиток позитивних її видів. Припускаємо, що однією з таких форм є добродійні соціальні проекти.

Дослідник соціальної ініціативи та ініціативності М. Богуславський, говорить про первинність особистісної ініціативності, яка стає соціальною за двох умов: 1) коли вона спрямована на перетворення навколишньої дійсності; 2) коли до реалізації цієї ініціативи залучені інші члени соціуму. Можемо дійти висновку, що залучення учнівської молоді до групової добродійної діяльності передбачає як певний вплив на соціум, з одного боку, так і включеність у взаємодію з іншими членами суспільства. Тому ініціативність у груповій добродійній діяльності перетворюється з особистісної на соціальну ініціативність [1, с. 15].

Ініціативність учнівської молоді, що проявляється в соціальних проектах, можна вважати соціальною ініціативністю, адже вона виступає інтегрованою якістю особистості, що виявляється у прагненні учнів до самостійних дій, в інтересах соціуму, що спрямовані на зміну соціальної дійсності на краще.

Спираючись на опрацьовані літературні джерела, ми визначаємо ініціативність так:

Ініціативність — це інтегрована якість особистості, в якій виявляється її бажання та прагнення мобілізувати морально-вольові, інтелектуальні, творчі зусилля на досягнення поставленої мети.

Одним зі шляхів формування ініціативності учнівської молоді, спрямованої на розв'язання актуальних проблем громади, може бути включення її в добродійні соціальні проекти. Така діяльність спрямована на вирішення актуальних проблем, що виникають у різноманітних сферах суспільного життя, безкорисливу допомогу різним категоріям населення, які її потребують. Разом із тим, така діяльність дає учнівській молоді змогу досягати різноманітних поставлених цілей, як соціально спрямованих, так і особистісних. Така ситуація сприяє процесу залучення молоді до соціальних проектів.

Виникненню соціального проекту учнівської молоді передують певні потреби:

- потреба громади у цілеспрямованій зміні та розвитку тих чи інших соціальних об'єктів, їхніх властивостей або взаємин;
- попередження стихійного розвитку соціальних процесів і потреба у їх позитивному спрямуванні;
- потреба в реалізації соціальної ініціативності учнівської молоді;
- соціальна потреба в зниженні рівня соціальної деструкції, рівня неорганізованості та нестабільності.

Розглянемо особливості соціального проекту, як однієї з можливих форм розвитку ініціативності учнівської молоді, у тому числі й соціальної ініціативності.

Зазначимо, що здійснення соціальної діяльності можливе за допомогою соціального проектування, як засобу впливу на соціальну дійсність. Соціальне проектування — це вид діяльності, який безпосередньо належить до розвитку соціальної сфери, подолання різноманітних соціальних проблем [5, с. 71].

Як зазначає В. Курбатов, потребу в соціальному проектуванні формують такі умови:

- наявність складної соціальної проблеми;
- необхідність попереднього моделювання способів її вирішення;
- наявність часткових ресурсів для вирішення соціальної проблеми [4, с. 32].

Результатом соціального проектування є створення безпосередньо проекту. Слово «проект» походить від латинського «прожісеге» — кидати вперед, та використовується як прототип, образ об'єкта чи виду діяльності [5, с. 54].

Отже, проектування спрямоване на створення об'єктивно і суб'єктивно нового цінного продукту, який потім втілюється в реальне життя. Застосовується як для розроблення різних варіантів вирішення соціальних проблем, так і для складання соціальних планів і програм з регулювання видозмінених, хоча вже відомих, соціальних процесів та явищ.

Соціальний проект — це соціальне нововведення, метою якого є створення, модернізація або підтримка матеріальної чи духовної цінності, що має просторово-часові та ресурсні обмеження і позитивний соціальний вплив на людей [6, с. 36].

У словнику «Соціальна педагогіка: словник-довідник» за редакцією Т. Ф. Алексєєнко наведено визначення саме учнівських соціальних проектів. Учнівські соціальні проекти — це вид соціальних проектів, розробниками і реалізаторами яких виступають учні різних типів загальноосвітніх закладів і різного віку, спрямовані на вивчення історії

і культури народу, захист довкілля і поліпшення екологічної ситуації, благодійну допомогу тим, хто її потребує: особам з особливими потребами, дітям-сиротам і дітям, позбавленим батьківського піклування, ветеранам війни і праці, хворим, тим, хто перебуває на військовій службі чи у місцях позбавлення волі, та ін. [8, с. 372].

Отже, соціальний проект передбачає вплив на соціальну ситуацію шляхом створення спеціально організованої та спланованої діяльності. Об'єктами такого соціального проекту можуть виступати:

- соціальні явища (проблеми, що виникають у місцевій спільноті, – паління, наркоманія, лудоманія тощо);
- соціальні інститути (заклади освіти, культури, охорони здоров'я, департаменти виконання покарань; місцева адміністрація; магазини, дозвіллеві центри та ін.);
- соціальне середовище (територія ВНЗ, вулиця мікрорайону, двір та ін.) [5, с. 89].

Соціальний проект може бути спрямований як на один із зазначених об'єктів, так і у комплексі впливати на соціальні явища, інститути, середовище. Об'єкти соціального проекту визначаються на етапі його планування.

Аналізуючи різноманітні підходи до визначення соціального проекту, можемо представити узагальнену класифікацію соціального проекту за різними ознаками:

- за територіальною ознакою – міжнародні, національні, міжрегіональні, регіональні, місцеві;
- за характером запланованих змін – інноваційні та підтримуючі;
- за орієнтацією – суспільні (вирішення проблем організації та її членів) та благодійні (вирішення проблем соціально незахищених верств населення);
- за напрямом діяльності – соціально корисні та асоціальні (проекти неформальних угруповань та ін.);
- за особливостями фінансування – інвестиційні, спонсорські, кредитні, субсидовані, благодійні, змішані;
- за типом управління – проекти, якими керують ззовні та проекти, якими керують із середини організації;
- за соціальною спрямованістю – захист прав молоді, зайнятість молоді, вирішення екологічних проблем, удосконалення освітньої системи, захист прав дітей та молоді, моральне та естетичне виховання молоді, подолання проблем молоді та ін.;
- за ефективністю та визнанням – проекти-переможці; проекти, що затребувані в рамках регіону; незатребувані проекти;
- за масштабами здійснюваної діяльності та фінансування – мікропроекти (до \$10 тис.), малі проекти (від \$10 до 50-100 тис.), мегапроекти (від \$100 тис. і більше);

- за джерелами фінансування — інвестиційні, бюджетні, донорські, благодійні, змішані;
- за терміном реалізації — короткотермінові (1-2 роки), середньотермінові (2-5 років), довготермінові (понад 5 років) [5; 6].

Соціальні проекти учнівської молоді, згідно з наведеною класифікацією, здебільшого є: за територіальною ознакою — місцевими; за характером запланованих змін — підтримуючими; за орієнтацією — благодійні; за напрямом діяльності — як соціально корисні, так і асоціальні (порокети деяких неформальних об'єднань); за особливостями фінансування — благодійні та змішані; за типом управління — проекти, якими управляють у школі; за ефективністю та визнанням — проекти, що затребувані в рамках регіону; за масштабами здійснюваної діяльності та фінансування — мікропроекти (до \$10 тис.); за терміном реалізації — короткотермінові (1-2 роки), а часто і коротші.

Успішна реалізація проекту передбачає розподіл відповідальності та обов'язків між учасниками проекту. У теорії менеджменту серед головних учасників проекту виділяють ініціаторів, замовників, інвесторів, управляючих та контакторів [3, с. 14-15]. Результативне виконання проекту протягом всього часу його існування здійснюється за допомогою процесів управління проектом. Процеси управління проектом можуть бути згруповані в такі етапи управління проектом:

- ініціювання — викладений у формі проектної ідеї опис концепції проекту, обґрунтування необхідності та реалістичності проекту;
- планування — розроблення плану проекту, в якому визначені та задокументовані всі дії, які необхідні для досягнення цілей проекту. Під час планування визначаються необхідні ресурси, розробляється організаційна структура проекту, описується порядок взаємодії учасників проекту. Після завершення планування створюються робочі документи, в яких зазначено цілі та задачі проекту, логічно упорядковано систему запланованих робіт, календарні плани-графіки робіт, бюджет, опис системи управління проектом;
- виконання — безпосереднє виконання проекту згідно з наміченим планом;
- моніторинг та контроль — забезпечення виконання проекту відповідно до плану, відстеження певних параметрів проекту, що мають зберігатися у заданих обмеженнях. Також своєчасне виявлення можливих проблем та відхилень і контроль якості виконання проекту;
- завершення — передбачає процедури зі створення підсумкових звітів, підведення підсумків, визначення результативності [3, с. 6-8].

Аналізуючи етапи управління проектом, які цілком справедливо можна віднести й до етапів управління соціальним проектом, помічаємо, що початок створення та реалізації проекту передбачає вияв ініціативності особистості. Тобто, учнівська молодь, яка не проявляла ініціативність, вчиться цьому, плануючи соціальний проект та втілюючи його у життя. Та молодь, що проявляла ініціативність і раніше, розвиває цю якість ще глибше, у новому форматі, вчиться бути не просто ініціативною, а ініціативною у вирішенні актуальних проблем однолітків та громади загалом.

Підтвердженням цього припущення слугує й аналіз наведених у книзі «Соціальні цінності малої групи школярів» приклади соціальних проектів учнівської молоді [9, с. 116-119]. Зазначені учнівські соціальні проекти передбачали вияв ініціативності не лише на етапі ініціювання проекту, але й в процесій його реалізації, що сприяло як успішності проекту, так і особистісному розвитку його учасників.

За результатами опрацювання даних, наведених у статті, можемо дійти висновку, що ініціативність учнівської молоді є інтегрованою якістю особистості, в якій виявляється бажання та прагнення учнів мобілізувати свої морально-вольові, інтелектуальні, творчі зусилля на досягнення поставленої мети. У розглянутому випадку планування та реалізація соціального проекту дає молодій людині змогу повною мірою виявляти та розвивати свою особистісну й соціальну ініціативність. Таким чином, соціальний проект виступає одним із можливих засобів формування та розвитку ініціативності учнівської молоді.

Література

1. Богуславский М. Б. Циклы и стадии развития детского движения в XX — первой половине XXI века / М. Б. Богуславский // Теория, история, методика детского движения. — Кострома, 2002. — Вып. 6. — С. 96-98.
2. Говоров М. С. Психологическая характеристика инициативы школьников-подростков : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / М. С. Говоров. — М. : 1962. — 261 с.
3. Давай сделаем проект! : путеводитель по проектному менеджменту / [под редакцией З. Лукьяновой, О. Ивановой, М. Долгих, З. Деринг]. — [3-е изд.]. — Пермь., 2007. — 200 с.
4. Курбатов В. И. Социальное проектирование : учеб. пособ / В. И. Курбатов, О. В. Курбатова. — Ростов н / Д: Феникс, 2001. — 416 с.
5. Лесникова С. Г. Проектная деятельность как средство развития социальной инициативности подростка в условиях детской общественной организации: дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / С. Г. Лесникова ; Удмуртский гос. ун-т — Ижевск, 2005. — 248 с.
6. Луков В. А. Социальное проектирование: учеб. пособие / В. А. Луков. — 7-е изд. — М.: Изд-во Московского гуманитарного университета : Флинта, 2007. — 240 с.
7. Пашкина Л. Н. Социально-культурные условия воспитания инициативности участников молодежных общественных организаций: дисс. ... канд. пед. наук:

13.00.05 / Пашкина Людмила Николаевна; Моск. гос. ун-т культуры и искусств. — М., 2010. — 222 с.

8. Соціальна педагогіка : словник-довідник / за заг. ред. Т. Ф. Алексеєнко. — Вінниця : Планер — 2009. — 542 с.
9. Соціальні цінності малої групи школярів : монографія / за заг. ред. Т. Ф. Алексеєнко. — К. : Педагогічна думка, 2012. — 180 с.
10. Щавель С. А. Социальная сфера и мотивация творческой активности : автореф. дис. ... д-ра социол. наук : 22.00.04 / Щавель С. А.; АН БССР; Институт социологии Минск. — Минск, 1990. — 34 с.

В статъе проанализирован социальный проект как один из эффективных способов формирования инициативности ученической молодежи. Определена сущность понятий «инициативность» и «социальный проект». Приведена классификация видов инициативности. Определены предпосылки ученических социальных проектов, классификация и объекты социальных проектов, этапы управления проектом (инициирование, планирование, выполнение, мониторинг и контроль, завершение).

Ключевые слова: инициативность, инициативность ученической молодежи, социальный проект, ученический социальный проект.

A. P. Danilova

The Social Project as a Means of Formation and Development of Initiative of Pupils

The Institute of Problems on Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine (9 Berlynskooho Str, Kyiv, Ukraine)

The article contains an analysis of the social project as one of the most efficient means of forming the initiative of pupils. It determines the urgency of forming the initiative of pupils in charitable social projects, describes different approaches to the interpretation of the notion «initiative», classification of its types.

The second part of the publication is dedicated to the interpretation of the social project. It provides the definition of social project, the preconditions of the beginning of social project. Based on the analysis of scientific literature, social projects are classified according to different characteristics (the territory, the nature of the planned changes, the orientation, the field of concern, the peculiarities of financing, the type of management, the social direction, the effectiveness and recognition, the scope of the performed activity and financing, the sources of financing, the term of realization). It describes the stages of the project management (the initiation, the planning, the performance, the monitoring and control, the termination) and analyzes the peculiarities of each of them when forming the initiative of pupils.

Keywords: initiative; initiative of pupils; initiative in project activity; social project; pupil's social project.

References

1. Boguslavskii, M. B. (2002). Tsikly i stadii razvitiia detskogo dvizheniia v XX — pervoi polovine XXI veka [Cycles and Stages of Development of Children's Movement in XX — the beginning XXI]. *Teoriia, istoriia, metodika detskogo dvizheniia*, 6, 96-98.
2. Govorov, M. S. (1962). *Psikhologicheskaiia kharakteristika initsiativy shkolnikov-podrostkov* [Psychological Characteristics of Schoolchildren-Teens Initiative] (Doctoral dissertation, Moscow).

3. Lukianova, Z., Ivanova, O., Dolgikh, M., & Dering, Z. (Eds.). (2007). *Davai sdelaem proekt! Putevoditel po proektnomu menedzhmentu* [Let's Do a Project! Guide a Project Management] (3rd ed.). Perm.
4. Kurbatov, V.I., & Kurbatova, O.V. (2001). *Sotsialnoe proektirovanie* [Social Projecting]. Rostov-on-Don: Feniks.
5. Lesnikova, S. H. (2005). *Proektnaia deiatelnost kak sredstvo razvitiia sotsialnoi initsiativnosti podrostka v usloviakh detskoj obshchestvennoi organizatsii* [Project Activity as a Mean of Development of Social Initiative of Adolescent in the Conditions of Children's Social Organization] (Doctoral dissertation, Udmurtsk State University, Izhevsk).
6. Lukov, V.A. (2007). *Sotsialnoe proektirovanie* [Social Projecting] (7th ed.). Moscow: Moskovskii gumanitarnyi universitet: Flinta.
7. Pashkina, L.N. (2010). *Sotsialno-kulturnye uslovia vospitaniia initsiativnosti uchastnikov molodezhnykh obshchestvennykh organizatsii* [Social and Cultural Education of Initiative of Participants Youth Social Organization] (Doctoral dissertation, Moscow).
8. Aliksieienko, T.F. (Ed.). (2009). *Sotsialna pedahohika: slovnyk-dovidnyk* [Social Pedagogy: Dictionary and Manual]. Vinnystia: Planer.
9. Aleksieienko, T.F. (2012). *Sotsialni tsinnosti maloi hrupy shkoliariv* [Social Values of Little Group of Schoolchildren]. Kyiv: Pedahohichna dumka.
10. Shchavel, S.A. (1990). *Sotsialnaia sfera i motivatsiia tvorcheskoi aktivnosti* [Social Sphere and Motivation of Creative Activity] (*Dissertation Abstract*, Institute of Sociology, Minsk).